

ստանում է, նայած իրաւարանական հանգամանքներին, տարբեր ձեւեր, նախ՝ անձերի եւ ապա՝ ժամանակամիջոցի տեսակէտից:

Դատաստանագիրքը, հիմնուելով գերդատանի համայնական սեփականատիրութեան սկզբունքի վրայ, անբաժանելի է համարում ընտանեկան գոյքը: Ուստի այդ գոյքի որեւէ մասի վաճառման դէպքում անհրաժեշտ է, որ «ամենեցուն յանձնառութեամբ եւ վկայութեամբ կամքն ընդ նոսա իցէ»: Այդ հիման վրայ, «թէ հայր վաճառիցէ, պարտ է որդւոց եւ զստերաց կամքն ընդ նմա լինել եւ եղբարց, որք ժառանգիցն» չմանապէս՝ թէ որդին վաճառէ — հօրն եւ այլ եղբարցն եւ քերցն, (II, գլ. ԺԷ): Հակառակ դէպքում իւրաքանչիւրը սրանցից իրաւունք ունի յետ պահանջել վաճառուած ինչքը:

Փրկանքի այդ իրաւունքը զօրութիւն ունի միայն որոշեալ ժամանակամիջոցներով, որոնք զանազան հանգամանքներում տարբեր են: Այս հարցում Մխիթար Գօշը ղեկավարուել է բացառապէս մովսիսական օրէնքի նորմերով: Հրեական իրաւունքում փրկանքը սերտ կապուած էր «թողութեան յօրանքանքի», հետ, իսկ Հայոց համար դա ըստ երեւութի անսովոր, խորթ մի բան էր, որ բռնաբարոյի ընդդէմում էր Դատաստանագիրքը: Սա բացայայտ է հենց Մխիթար Գօշի խօսքերից. «զի թէպէտ եւ ամ թողութեան ոչ է առ մեզ, սակայն զամեն փրկանաց հաստատուն կալուց քակասեալք յառաւելութենէ», (II, գլ. ԾԳ):

Անշարժ կալուածքների նկատմամբ Մխիթար Գօշը ընդունում է փրկանքի, կամ դաշինքից յետ կանգնելու իրաւունքը՝ միամտայ եւ եօթնամեայ տեւողութեամբ: Միամտայ տեւողութիւնն ըստ Մխիթար Գօշի սովորաբար տարածւում է գրեթէ բոլոր երեւոյթներին վրայ եւ բոլոր անձերի նկատմամբ: Եօթնամեայ տեւողութիւնը պարտաւորութիւններից յետ կանգնելու իրաւունքում գոյութիւն ունի, երբ որեւէ վաճառք կատարուել է աղքատութիւնից ստիպուած (II, գլ. ԾԲ), նաեւ երբ վաճառուած որեւ կալուածք գտնուում է «ընդ անգս երկրի, քաղաքի պարիսպներից դուրս (II, գլ. ԾԳ): Բացառութիւն է կազմում ջրաղացների վաճառուէն, որոնց փրկանքի տեւողութեան իրաւունքը մի տարի է պահպանուում իւր ոյժը (II, գլ. ԾԳ): Սակայն այդ եօթնամեայ տեւողութիւնն էլ կարելի է ըստ Հայոց Դատաստանագրքի աւելի եւս երկարացնել երկու կողմերի կանխօրէն փո-

խադարձ համաձայնութեամբ. «Զեւթն ամի եղաք, բայց առաւելուլ որքան կարէ — արժան է, (II, գլ. ԾԲ), կամ՝ «Եւ զվաճառ փարթամաց թէ ոմանց աղքատաց վաճառէ սահմանաւ, վաճն որդորութեան դարձուանելի է ըստ պայմանին», (II, գլ. ԾԳ):

Նոյն սկզբունքներն էականապէս պահպանուում են նաեւ շարժական իրերի նկատմամբ, միայն կարծես այս տուրեւառի գործողութիւններում, որոնք կատարուում են իրիւր իրական դաշինք (re contrahuntur), բացառապէս եւս գրաւոր ձեւեր են ընդհանրական տիրապետում է վկաների անհրաժեշտութիւնը: Ուստի տուրեւառի գործողութիւնների մէջ պահանջուում է անպայման ազնուութիւն: Դատաստանագիրքը նախատեսում է վաճառողի պատասխանատուութիւնը վաճառած իրերի «արատներին», համար, նայելով, թէ դա դիտաւորեալն է եղել թէ անգիտակցական:

Վաճառողի կողմից անխնայանի եղած խաբէբայութեան ու միտումաւոր խաբախութեան դէպքերում, գնողը յետ է դարձնում արատաւոր իրը, ստանալով հատուցած գինը: Եթէ միանգամայն անգիտակ վաճառողի կողմից ոչ մի խաբախութիւն չի եղել, գնողն իրաւունք չունի յետ վերադարձնել ձեռք բերած իրը (II, գլ. ԺԷ): Բացի այդ ամենից Դատաստանագիրքն ընդունում է վաճառած իրերի յետ դարձնելու իրաւունքը, այսինքն դաշանց ոչնչացումէն, եթէ տուրեւառի գործողութիւնից յետոյ երկու կողմերի սպասածին հակառակ երեւան գան իրերի նւթական արատներ կամ այնպիսի յատկութիւններ, որոնք միանգամայն հակասում են կանխօրէն կայացրած համաձայնութեանը: Սակայն վերջին տեսակի դաշանց յոյժ լուծումն սահմանափակում է որոշեալ ժամանակամիջոցով: Զորքոտանի կնեզանիները յետ են դարձնում վաճառողին մի տարուայ ընթացքում, եթէ գնողն այդ ժամանակամիջոցում անսպասելի երեւան հանի այնպիսի արատներ ու պակասութիւններ, որոնք դաշինքի համաձայն ընտել երբեք չլինելու չէին (II, գլ. ԾԵ, ԾԶ, ԾԷ), նմանապէս, երբ կովը, հակառակ վաճառողի խոստման, մի տարուայ ընթացքում հորթ չի ծնում (II, գլ. ԾԵ), կամ մեղուն ու փեթակը վաճառելուց յետոյ «թիւրութեան յաւուրս վճախն (ուրիշ վարիաններում) վաճառն» կարծիս լինի գողութեան եւ մահու առաջնորդին՝

1 Մեղուների մայրը:

(II, գլ. ԾԵ): Ահա արգարութիւնն ու աղնու-
թիւնը պաշտպանելու համար Միտիթար Գօշը
նկատի է առնում գնողի շահերը եւ սահմա-
նում է եօթնօրեայ փորձ վաճառելի առարկայի
որպիսութիւնն ստուգելու եւ հաւաստիանալու
համար, իսկ մեղուների՝ գարնան սերմանոց
վաճառեալ եւ եղեալ ի մեղուոց, մինչ ի տասն
օր կամ ի քսան փորձի» (II, գլ. ԾԵ): Այլ
արտաքոյ այլոց պատճառանոց մինչեւ յեօթն օր
փորձի վճիռ հասցի», (II, գլ. ԾԵ), կամ «Եւ
վայրիք եւ զայս եւս հաստատեցին որք վաճա-
ռեն զգինս, զի փորձ ի հերկ եւ ի սալլ եւ ի
կալ իցէ են մի հնակաղ եւ մի հնահաղ եւ մի
գիշերանցոյր եւ հարկանող իցէ եւ մի գողոն»,
(II, գլ. ԾԶ):

Եթէ վաճառուած առարկաները յայտ-
նուին գողոն, այն ատեն գնողը պարտաւոր է
քանդել դաշինքը փաստի հնեց երեւան գալու
անմիջական ժամին, եւ պարտաւորութեան լուծ-
ման այս տեսակ հիմքը մշտնջենական ոյժ ունի:
Բայց այն գնողները, որոնք ձեռք են բերում
տարեկան որեւէ պտուղ շահուելու յոյսով եւ
թէ արանց յոյսերը ի գերեւ են նշնում, նրանք
այն ժամանակ իրաւունք չունին վաճառողներից
պահանջելու իրենց կրած վնասները (II, գլ. Կ):

Խիստ հետաքրքիր է ամանների, գլխաւո-
րապէս գինու կարասի, արասների պատճառով
փչացած կամ դուրս ծորուած գինու արժէքի
հետ կապուած վնասների պատասխանատու-
թիւնը: Եթէ կարասը կտորատու ու ձեղքուած
է եղել թրծման ժամանակ՝ «միմիայն զկարաս
գործողն առցէ, այլ եւ զկէս վնասուն տուգա-
նեցի»: Եթէ կարասը կտորուել է թաղելու
միջոցին, այն ատեն վաճառողը պատասխանատու
չէ: Բայց «յայդմանէ երկրայնցէ, զամանն
միայն վաճառողն տուգանեցի», (II, գլ. ԾԹ):

II.

Ստացումն իւր-իւրեւն:

Դատաստանագիրքը ճանաչում է թէ
շարժական են թէ անշարժ ստացուածքի վար-
ձուցի: Երկու դէպքում էլ պարտապանը պէտք
է վերադարձնի ստացուածքը սեփականատիրոջ
այնպէս, ինչպէս որ ինքն է ստացել նրանից:
Եթէ ստացուածքը կորել է կամ որեւէ կերպ
վնասուել է, այն ժամանակ նկատի են առնում
հետեւեալ պայմանները:

1. Ընդունել իրենց եթէ վնասուել կամ
կորել են վարձողի յանցանքով, վերջինս պար-

տաւոր է լինիլն բաւարարութիւն տալ ստա-
ցուածքի տիրոջ: Երբ վարձագինն արդէն վաճա-
րուած է եղել տիրոջ եւ իրը վնասուել է վեր-
ջինիս բացակայութեամբ, այն ժամանակ սա
բաւականանալու է միայն ստացած վարձագինով
եւ պահանջելու չէ ամբողջութեան վերականգ-
նումն կամ յատուկ վարձատրութիւն փչացած,
կորած առարկայի համար (II, գլ. ԽԷ): Այս
օրէնքը Միտիթար Գօշն իւրացրել է Մովսիսա-
կան իրաւունքից (Ելից, ԻԲ, 14—15):

2. Անշարժ գույքի վարձման պայման-
ներին մասին Դատաստանագիրքի մէջ չենք գտնում
յատուկ որոշումներ. սակայն գտնում ենք մի
առանձին օրէնք ջրաղացի վարձման կամ կա-
պալի վերաբերեալ: Այդ օրէնքը, որ ըստ
երեւութիւն կազմուած է տիրոջ սովորութեան
իրաւունքի ոգով ու ազդեցութեամբ, անշուշտ
պէտք է զեկալարող սկզբունք հանդիսանար
ընդհանրապէս անշարժ ստացուածքի վարձման
հարցերում: Եթէ դր կապալով ջրաղաց էր վեր-
ցնում եւ արդիւնք ստանում, ջրաղացի սեփա-
կանատէրն իրաւունք չունէր այդ արդիւնքի
վրայ: Երբ ջրաղացը վնասուել էր վարձողի ան-
փոյթ վերաբերմունքով, սա պարտաւոր էր ինքը
ուղղելու եւ կալուածքը նախկին դրութեան բե-
րելու: Նմանապէս վարձողը պարտաւոր էր
բաւարարութիւն տալ ջրաղացատիրոջ, եթէ
ջրաղացի պատկանեալ իրերը գողացուին: «Իսկ
այրեալն» եթէ ի պատճառս տեսան իցէ՝ նմա
լիցի, եւ թէ ի պատճառս առողին նմա», (II,
գլ. ԿԱ):

III.

Այլ իւր-իւրեւն:

Անշնական վարձուցի ասելով պիտի հաս-
կանանք դաշինք, որով մի անձն պարտաւորում
է որոշ վարձատրութեամբ եւ որոշ ժամանակի
ընթացքում միւսին ծառայութիւններ մատու-
ցանել: Դատաստանագիրքը մի առ մի թուում է
վարձման բաւականաչափ ձեւեր: Բայց իւրա-
քանիւր բաւանձին դէպքի վրայ նշում է աւելի
շուտով պարոյական տեսակէտից, քան իրաւա-
բանական: Վարձողների պատասխանատուութիւնն
ի նկատի է առնում այնպիսի ակնյայտի դէպ-
քերում միայն, երբ սրանց յանցանքով վարձ-
կանների կեանքն ու առողջութիւնն վտանգի է
ենթարկուում (II, գլ. ԾԳ, ԾԳԳ, ԾԴ):

Ընդհակառակն վարձկանները պատասխա-
նատու են նիւթապէս բաւարարութիւն տալու
վարձողին իրենց պատճառած վնասների համար:

խաշնարածները պատասխանատու են իրենց պահպանութեան յանձնուած հօտերի ամբողջութեան համար (II, ՃԻԲ) վերականգնելն ու պահպանելն — արտերի ու այգիների ամբողջութեան համար: Զիրոյ ղեկավարութեամբ կամ ստիպմամբ գործ կատարելիս, վարձկանները պատասխանատու չեն առաջացրած վնասների կամ նւթերի փչացման համար. պատասխանատու են միայն, երբ առանց տիրոջ ղեկավարութեամբ աշխատելիս եւ կամ գիտաւորեալ կերպով վնասներ են առաջացնում, պատասխանատու են վճարը հատուցանելու (II, գլ. ՃԻԵ):

Հետաքրքիր է, թէ ինչպէս է նայում Միխիթար Գօշը պատուէրների պատասխանատուութեան հարցի վրայ, — որը անձնական աշխատանքի մի տեսակ վարձուցն է, այսինքն համաձայնական դաշինք, որ կայանում է վարպետի ու պատուիրողի միջեւ որեւէ աւարկայ պատրաստելու, կամ գործ կատարելու նպատակով: Արհեստաւորը, համաձայնելով աշխատել հատուածով կամ որոշ ժամանակավարձով, պարտաւոր է գործը կատարել, ինչպէս դա իրեն պատուիրած է: Ընդ մին նա պատասխանատու է այն նիւթերի համար, որ ստացել է պատուիրողին: Հակառակ դեպքում Դատաստանագիրքը հետեւեալ պատասխանատուութեան եղանակներն է որոշում:

«Ամբողջ նիւթը փչացրած գէպքում վարպետը պարտաւոր է հատուցանել այդ վնասը: Եթէ քանակով քչացրել է նիւթը պատուէրի մէջ, պէտք է ըստ այն պակեցնել նաեւ վճարելիք վարձը: Եթէ գողանայ նիւթից, վարպետի հետ պիտի վարուել իբրեւ գողի եւ պահանջել նաեւ պատուէրի ամբողջ արժէքը:

Բ. Երբ պատուէրի նիւթը փչանում է կամ կորչում թշնամական աւարտուումների ժամանակ եւ կամ գողացւում է արհեստաւորի սեփական իրերի հետ միասին, կամ «Չհրով այրեալն է հասարակաց թշնամեաց» — վարպետն անպարտ է:

Գ. Երբ արհեստաւորից գողացուի պատուէրը, որի համար նա արդէն ստացել էր վարձ, այն ժամանակ պարտաւոր է միայն վերադարձնել պատուիրողին վճարած գնի կէսը (II, գլ. ՃԻԴ):

Միանգամայն հոմանիշ պատասխանատուութեան օրինակներ է բերում Միխիթար Գօշը, երբ սահմանում է ընդդացպանի պարտաւորութիւնները: «Այնպիսի վնասողացն գատասանաւ է ոչ տալ վարձ, այլ զվնասն եւս տուգանել:

Այս թէ պատճառն ի գիւրութենէ աղանիս իցէ, անպարտք իցեն. իսկ ի ջուր զաղացեալն վճարիցեն: Այլ զգողացեալն չորեքիւն, եւ ի կոփողաց յանդիմանութիւն իցի նշաւակաց: Այլ թէ աղացողն աւելի քան զպարտաստեալն ի վեր եւ ի խոնարհ արտացէ, վճար առ ի նմանէ իցի, զի ասել է գէպ էր պատրաստողին եւ ոչ իւր համարձակել» (II, գլ. ՃԻԵ):

Հայոց Դատաստանագիրքը քննութեան է առնում նաեւ անձնական վարձման հետ կապուած պարտաւորութիւնների վարձատրութեան հարցը: Անտարակոյս այդ վարձատրութիւնը տիրապետող տնտեսական առանձնայատուկ պայմանների պատճառով կատարւում էր գլխաւորապէս բնական իրերով, նիւթերով:

Այն անձինք, որոնք կողմերի փոխադարձ համաձայնութեամբ ծառայութիւն են մատուցանում նաւերի բեկման եւ այլ սոյնանման պատահարների ժամանակ, ստանում են մի տասնորդ կամ հսգեակ ազատած ապրանքից կամ աւարից (II, գլ. ՃԵ): Նմանապէս, եթէ որեւէ հանքի կամ թաղած հիւն հարստութիւնների գիւտի ժամանակ աշխատել են վարձկաններ, որոնց վճարուելու է ըստ փոխադարձ համաձայնութեան, հանքով որեւէ մաս գտած իրերից. «Եւ թէ ի վարձկանաց որ իցէ գտողն, ոչ կարծեմ իրաւացի տասնորդել, այլ մասնաւորել» (II, գլ. ԺԱ):

Ինչ վերաբերում է անձնական վարձման, գինը վճարելու ժամանակամիջոցների հարցին, Միխիթար Գօշը ղեկավարւում է բացառապէս միփոխական օրէնքներով ու պահանջում է վարուել վարձկանների վճարելու ժամանակ բարոյական սկզբունքներով եւ վճարել հենց նոյն օրը մինչեւ արեւի մուտքը. «յայտ է զի յաղաքս աղքատութեան եղել վարձկան եւ աւուրն պիտոյից. զի թէ ոչ հատուցէ յաւուրն գործոյն, դատաստանաւ է աւելի. քան որ ի վարձն իցէ հատուցանել» (II, գլ. ԶԳ):

IV.

Փոխառութեան պայմաններ:

Դատաստանագիրքը շատ նուազ տարբերութիւն է զնում ֆոխառութեան (contractus commodati [суду = Leihe]) եւ ֆոխի (contractus mutui [заемъ = Darlehen]) միջեւ: Առաջինն այնպիսի դաշն է, որով մէկը տալիս է միւրին, առանց որեւէ վարձատրութեան մի իւր օգտուելու այն պայմանով, որ միւսը որոշ ժամա-

նակին վերադարձնել նոյն իրը նոյն գրութեամբ
 եւ ձեռով, ինչպէս որ վերջիցէլ էր. այս պար-
 տաւորութեան ձեւն յայտնի է Հայ ժողովրդի
 սովորութեանում: «բան տալ», խօսքով: Իսկ եր-
 կրորդը այնպիսի դաշն է, ուրով մէկը տալիս է
 միւսին ի սեփականութիւն փոխարինելի իր
 (res fungibiles) այն պայմանով, որ վերջինս
 որոշ նշանակած ժամանակին նոյն չափի եւ որա-
 կի իր վերադարձնել փոխատուին: Սա պարտաւո-
 րութեան այն ձեւն է, որը առօրեայ կեանքում
 եւ ժողովրդի սովորութեան իրաւունքում
 յայտնի է աւելի Հասկացողութեամբ:

Գաշանց վերոյիշեալ երկու տարբեր
 ձեւերը Հայոց Դատաստանագրքում տակաւին
 չեն շնչատաւորուել եւ մնացել են իրենց նախ-
 նական անդադացած ձեւերում, հանդէս գա-
 լով գրեթէ միեւնոյն իմաստով, միեւնոյն գի-
 ւանունով: Բայց եւ այնպէս եթէ ուշադրու-
 թեամք նայենք Դատաստանագրքի երկու յօ-
 գուածներին, որոնք վերաբերում են այդ հար-
 ցին, կը գտնենք, որ գիւրգիւրիւն պիտի Հաս-
 կանանք այն, ինչ որ Մխիթար Գօշն արծար-
 ծում է իւր յօգուածում (II մաս). «յազագս
 անօթ առողաց, անիւն անաւ ըստ Մխիթար
 Գօշն միանգամայն հոմանիշ է commodatumին:
 Հարժական իրերը կարող են փոխառութեան
 դրուել լոկ միայն խնդրանք եւ առանց որեւէ
 վճարի հատուցման. «իսկ եթէ խնդրիցէ դե-
 անօթ յընկերէ իւրմէ...», Ուրեմն իրերի փոխա-
 րութիւնն իւր գաղափարով խիստ մօտիկ է
 շարժական իրերի վարձման, այսինքն գա մի
 տեսակ վարձումն է առանց որեւէ վճարի: Փոխ
 առած իրը, լինի նա անշունչ կամ շնչաւոր,
 եթէ «բեկցի կամ մեռցի կամ գերի գնասցէ,
 եւ տէր նորա ոչ իցէ ընդ նմա, տուգանելով
 տուգանեսցի (այլ վարիանս՝ տուժելով տու-
 ժեսցի) ապա թէ տէր նորա ընդ նմա իցէ, ոչ
 տուգանեսցի», (II, գլ. ԽԵ):

Իսկ ինչ արծարծուում է Դատաստանա-
 գրքի ԽԶ յօգուածում (II մաս), վերաբե-
 րում է գիւրգիւրիւն իսկական մտքով վերցրած եւ
 խօսում է աւելի մասին. «Եթէ արձանով փոխ
 տացես եղբոր քում, որ աշքատ իցէ եւ քնա-
 կեսցէ առ քեզ, մի ձեպեսցես զնա եւ մի ար-
 կանիցես նմա տոկոսիս:» Այս յօգուածը յօր-
 նելիս Մխիթար Գօշն եղել է ամբողջովին Մով-
 սիսական օրէնքների ազդեցութեան տակ, ինչ-
 պէս եւ վերը առաջ բերած պարբերութիւնը
 վերցրած է այդտեղից (եղից, ԻԲ. 25): Բացի
 այդ՝ Մխիթար Գօշն գտնուում էր նաեւ կանոն-

նական որոշումների ազդեցութեան ներքոյ,
 Ուստի նա խստիւ արգելում է տոկոս եւ վաշխ
 պահանջել փոխ տուած դրամագլխի համար:

Արգելելով տոկոսը, իբրեւ փոխ տուած
 դրամագլխի վարձագին, Դատաստանագրքի հե-
 ղինակն ամենեւեւ կորցնում է գիւրգիւրիւն
 (contr. commodati) եւ գիւրգիւրիւն (contr. mutui)
 միջեւ եղած էական տարբերիչ գծերից մէկը:
 Հետեւապէս մասամբ եւ սրանով կարելի է
 բացատրել, թէ ինչու Դատաստանագրքի մէջ
 խստիւ չեն զանազանում իրաւաբանական պար-
 տաւորութիւնների այդ երկու միանգամայն
 տարբեր ձեւերը:

Ըստ երեւութիւն ժողովրդական բարբե-
 րում վաշխ եւ տոկոս վերցնելը խիստ տարա-
 ծուած սովորութիւն էր, որ Մխիթար Գօշն այնքան
 մեծ ուշադրութեան է առնում այդ հարցը եւ
 կարծես ստիպւած է նաեւ հայտնել այդ
 երեւոյթի հետ ու ճանաչել նրա իրողութիւնը:
 Նա նոյն իսկ մասամբ ու մի տեսակ թոյլ է տա-
 լիս վաշխի հատուցում, տարբերելով նրան տո-
 կոսից: «Կերամք առնուլ զգլուխն եւ վաշխ
 լիցի հատուցումն հանդերձեալ», կամ թէ
 «Որքոց զկնի մահուան հարց մի լիցի զվաշխ
 հատուցանել, բայց միայն զգլուխն», (II, ԽԶ):
 Այսինքն պարբերութիւնից հետեւցնում
 ենք, որ որդիք կարող են չվճարել այն վաշխը,
 որը երեւի վճարում էր չարք:

Թոյլատրելով ակամայից մեղմացուցիչ լա-
 փով վաշխի հատուցում, Դատաստանագրքը
 սակայն դրականօրէն ընդգծում է, որ դրամա-
 գլուխն անհրաժեշտ պիտի մնայ, միշտ սկզբնական
 քանակը ներկայացնի ու բնաւ չմեծանայ վաշխի
 աւելացումով: «Ապա թէ կար իցէ փոխառողին,
 տացէ փոխատուին զնոյն գլուխն մնալ առ նմա
 զնոյն չափն եւ այդ ըստ կարի լիցի»,

Գործածելով երկու բառ «վաշխ» ու
 «տոկոս», Մխիթար Գօշն նրանց տալիս է տար-
 բեր իմաստ: Վաշխը լինելով զուտ ժողովրդա-
 կան սովորութիւն, որ արմատացած էր փոխառա-
 կան յարաբերութիւնների շրջանում, Դատաս-
 տանագրքի վրէժնաբանութիւնը չէր համարում
 «կարող լինաւողին», զատելով նրան միա-
 րամայն դրամագլխից: Իսկ տոկոսը, որ զուտ
 յունական բառ է, τόκος, հաւանականօրէն
 մտնել է հայերի մէջ յունական ազդեցու-
 թեամբ: Թոյլատրելի համարելով վաշխը,
 պիտի ենթադրենք, որ ընդհակառակն Դատաս-
 տանագրքի իմաստի համաձայն տոկոսը միան-
 ցամայն արգելեալ էր, որովհետեւ ըստ երեւու-

թին տոկոսն աւելի ծանր էր, քան վաշխը: Տուկոսը, վաշխի տիրող սովորութեան հակառակ, նկատուում էր իրրեւ օտարամուտ եւ ունենալու էր այն բոլոր փաստակար ու հակաբրիստոնէական յատկութիւնները, որոնց դէմ կուտւում էին թէ կանոնական յօդուածների հեղինակները¹ եւ թէ բիւզանդական աշխարհիկ օրէնսդիրները Յուստինիանից յետոյ (Eklōga, Nicophorus Generalis, Prochiron, Epanagoge), երբ նրանք արգելում էին տոկոսների վրայ տոկոս (բարդ տոկոս) վերցնելու սովորութիւնը: Եւ պէտք է ենթադրել, որ այս դէպքում էլ Միխիթար Գօշի, իւրացնելով տոկոս բառի իմաստը բիւզանդականից, հասկանում էր, տոկոս ասելով, իսկապէս տոկոսի վրայ տոկոս վերցնել, այն ինչ որ մենք ներկայումս հասկանում ենք վաշխ բառով:

V.

ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ:

Բացի այն նորմերից, որոնցով ըստ Հայոց Դատաստանագրքի կարգաւորուում են գիւտերի եւ պատերազմական աւարների միասին ձեռք բերելու եւ բաժանելու յարաբերութիւնները, որոնց մասին խօսել ենք արդէն իւր տեղում, Միխիթար Գօշը խմբագրել է նաեւ մի յատուկ յօդուած, որ վերաբերում է այգիների ու արտերի միասին մշակման ընկերակցական յարաբերութիւններին: Այս յօդուածը բնորոշ է նրանով, որ վերցրած է տիրող Հայ սովորութեան իրաւունքից. «իրաւամբք զբաժանուածն արացցէ ընդ ընկերին: Իսկ գող գտեալ դի նոսա, կրկին տուգանսցի եւ ոչ չօրեբիին ըստ օրինացն, զի յիւր վաստակն եւ ոչ յօտարին անիրաւ է» (Ո, գլ. ԺԻԱ): Դատաստանագիրքը չի տալիս «ընկերաւոր մասնաւորաց», բաժանման կանոններն ու պայմանները, այլ շեշտում է միայն առանձգական կերպով, որ դա լինելու է «իրաւամբք»: Երեւի սրանով նա ուզում է հասկացնել, որ ընկերութեան իւրաքանչիւր մասնակիցը ստանալու է իւր անձնական ծառայութեան ու թափած աշխատանքի համեմատ, եւ կամ վերջապէս այդ բաժանման եղանակները կատարուում էին տեղական սովորութիւնների համաձայն: Այդ սովորութիւնները խիստ տարբեր էին երկրի զանազան մասերում, ուստի եւ

«իրաւամբք» բառով Դատաստանագրքի հեղինակը վաւերացնում էր տեղական սովորութեան նորմերը: Այս վերջին ենթադրութիւնն աւելի հիմք է ստանում հենց Միխիթար Գօշի սեփական խօսքերից: Դատաստանագրքի մէջ չեն որոշուած ընկերութեան ձեւերը ու մասնակցողների փոխադարձ յարաբերութիւնների պայմանները: Սրա պատճառը բացատրում է ինքն հեղինակը, խօսելով «այգեգործաց, ընկերաւոր մասնաւորաց, հարակէաց ու վարձկանաց», մասնաւոր. «յաղագս այգեգործաց եւ յայլոցդ ճշգրտել զօրինակն ոչ կարեմ, յաղագս զանազան սովորութեանց դատաւաց եւ աշխարհաց. իայց սակաւ ինչ նշանակ տացուք իրաւանց, զի ըստ սովորութեան վճիռն այն հաստատուն առ իոսա կացցէ»:

VI.

ԱՆՈՒՐ:

Միխիթար Գօշին յայտնի են նաեւ այս ձեւի պարտաւորութիւնները: Դատաստանագրքում այդ հարցի վերաբերեալ խմբագրուած երկու յօդուածը վերցրուած են մովսիսական օրէնքներից (Ելից, ԻԲ, 7—9 եւ 11—13): Դատաստանագրքի հեղինակը զանազանում է երկու տեսակ աւանդ, մէկն՝ անվարձ, որ իսկապէս աւանդ է բառիս բուն նշանակութեամբ, միւսը՝ վարձու, որ իրօք անձնական վարձման երեւոյթներից մէկն է, եւ Դատաստանագիրքը անուանում է դոնիւս:

Աւանդ տուած իրերը պէտք է նշոյնութեամբ ու անփոփոխ իւր ժամանակին յետ դարձուն սեփականատիրոջ: Այս պարտաւորութիւնների զանցառութեան դէպքերում աւանդապահը պատասխանատու է աւարկանների ամբողջութեան համար, նայելով թէ ինքը որքան յանցաւոր է աւանդ վերցրած իրերի փաշման կամ կորուստի մէջ:

Աւանդի կամ պահեստի փաշման ու գողացման դէպքում աւանդապահը պարտաւոր է երդումով հաստատել իր անմեղութիւնը. հակառակ պարագայում, եւ որ որ բմբունի կրկին տուգանի կամ զի սուտ երդուաւ եւ յայտ եղեւ, եւ կամ զի ոչ երդուեալ՝ ցուցաւ սուտ լինել. իսկ միւսն՝ զի զպարտող եղեւ սուտ» (Ո, գլ. ԽԳ):

Աւանդապահը պատասխանատու չէ, երբ նա գողերի գոհ է դարձել եւ կամ եթէ անային անասուններից բաղկացած աւանդը գիշատուած

1 Առաքելայի կանոն. 44, Նիկեայի ժող. 1, գլ. 17, Յրուսեան ժող. գլ. 10, Լատրիկէի գլ. 4, Գարթագէնի գլ. 5, 6, Ս. Բարսեղի կանոն. 14:

